WIKIPEDIA

Guaranin kieli

Guaranin kieli on erityisesti Paraguayssa puhuttava tupi-guaranilaisten kielten ryhmään kuuluva eteläamerikkalainen intiaanikieli. Suurin osa paraguaylaisista puhuu guaranin kieltä äidinkielenään, mutta koska kaikki käyttävät espanjaa sivistyskielenä, myös yksikielisten guaraninpuhujien käyttämä kieli on Paraguayssa hyvin espanjalaistunutta. Tämä koskee myös maaseudulla puhuttua guaranin kieltä, koska suurin osa paraguaylaisista on mestitsejä, joiden kulttuuri on hyvin eurooppalais- ja argentiinalaisvaikutteista: niinpä esimerkiksi tärkeimpien kotieläinten nimet ja monet muutkin maataloustermit ovat espanjalaista lainasanastoa. Toisaalta sekä paraguaylainen espanja että Brasilian portugali ovat omaksuneet esimerkiksi monien paikallisten kasvien ja hedelmien nimet juuri guaranista ja sen sukukielistä.

Guarani	
Oma nimi	Avañe'e
Tiedot	
Alue	Paraguay Argentiina Bolivia
Virallinen kieli	Paraguay Bolivia
Puhujia	noin 5 miljoonaa
Sija	ei 100 suurimman joukossa
Kirjaimisto	latinalainen
Kielenhuolto	Academia de la Lengua Guaraní (Avañe'ẽ Rerekuapavẽ)
Kielitieteellinen luokitus	
Kielikunta	tupi-kielet
Kieliryhmä	tupi-guaranilaiset kielet
Kielikoodit	
ISO 639-1	gn
ISO 639-3	grn (http://www-01.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=grn)
ISO 639-3	GUG/GUN/GUI (http://www-01.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=GUG/GUN/GUI)
	Ohje

Aito alkuasukasguarani eroaa paraguaylaisesta mestitsiguaranista varsin paljon, vallankin siksi, että intiaanien guarani toimii varsin erilaisen kulttuurin ilmaisuvälineenä. Guaranin kielen sijasta olisikin puhuttava useista guaranin kielistä, jolloin erillisiksi kieliksi lienee erotettava ainakin Bolivian ja Brasilian puolella käytetyt guaranin kielen muodot sekä itse Paraguayn intiaaniheimojen puhumat murteet, kuten mbyá- ja aché-heimojen guarani.

Guarania puhui vuonna 1995 Paraguayssa 4,65 miljoonaa ihmistä Paraguayssa ja 200 000 muissa maissa.[1] Useimmista muista Etelä-Amerikan alkuperäiskielistä poiketen guarani on Paraguayssa valtakieli. Paraguaylaisista espanjaa puhuu 87 prosenttia ja guarania 90 prosenttia, ja 52 prosenttia väestöstä puhuu pelkkää guarania. Guaranin puhujat eivät rajoitu pelkästään alkuperäiskansojen edustajiin,[2] vaan sitä käytetään myös keski- ja yläluokkalaisten ja jopa maahanmuuttajien keskuudessa. Sitä myös opetetaan Paraguayn kaikissa kouluissa.[3] Virallisissa yhteyksissä, mediassa ja kirjallisuudessa käytetään kuitenkin guaranin sijaan pääasiassa espanjaa.[2]

Sisällysluettelo

Fonologia

Guaranin vokaalit vastaavat espanjan vokaaleja poikkeuksena äänne [ɨ] eli ns. taka-i. Tämän lisäksi on syytä muistaa, että kaikki vokaalit voivat esiintyä niin oraalisena kuin nasaalisena. Guaranin yksi erityispiirre on nasaaliharmonia. Jos painollinen tavu on nasaalinen, koko sana nasaalisoituu.

	Etu	Keski	Taka
Suppea	i	ɨ	u
Puoliavoin	e		o
Avoin		a	

Konsonanttien kohdalla kannattaa huomioida, että kaikki soinnilliset klusiilit voivat esiintyä myös prenasaalisina. Lisäksi kaikista velaarisista äänteistä löytyy labialisoitunut variantti (lab. velaarinen)

		Labiaalinen	Alveolaarinen	Alveo-palataalinen	Velaarinen	Lab. velaarinen	Glottaalinen
Klusiili	**Soinniton**	p	t		k	kʷ	ʔ
	Soinnillinen	ᵐb~m	ⁿd~n	dʒ~ɲ	ᵑɡ~ŋ	ᵑɡʷ~ŋʷ	
Frikatiivi			s	ɕ	x~h		
Approksimantti		ʋ			ɰ ~ ɰ̃	w ~ w̃	
Tremulantti			ɾ				

Kaikki guaranin tavut ovat avotavuja.

Guaranin oikeinkirjoitus

Guarania on viime aikoihin asti kirjoitettu espanjalaisvaikutteisesti, mutta nyttemmin sille on kehitetty oma oikeinkirjoitus. Se soveltuu periaatteessa espanjalaista ortografiaa paremmin guaraniin, mutta aiheuttaa tietokoneiden aikakaudella monenlaisia typografisia ongelmia. Koska guaranin sanoja painotetaan tavallisimmin viimeiseltä tavulta, erityistä painomerkkiä (akuuttia aksenttia) käytetään vain silloin, kun paino on jollain muulla tavulla. [j]-konsonanttia ei enää kirjoiteta espanjalaisittain y-kirjaimella, vaan j:llä; toisaalta [x]-äänne kirjoitetaan nyt h:lla, ei j:llä eikä jh:lla (vrt. aiempi *purajhei*, nyt *purahéi* = "laulu"). Y-kirjaimella merkitään taka-i:tä, guaranin lisäksi muun muassa turkissa ja venäjässä käytettyä äännettä. Kaikki vokaalit voivat olla nasaaleja - myös y, jonka nasaalista muunnosta pidetäänkin guaranin omimpana äänteenä. Vokaalin nasalisointi merkitään tietenkin tildellä ~, tosin se joudutaan painotuotteissa usein lisäämään käsin y-kirjaimen päälle (ỹ). Painollista nasaalivokaalia merkitään sirkumfleksillä ^. Äng-äänne [ŋ] on myös ongelmallinen, koska se merkitään kirjoittamalla g:n päälle tilde - tämäkin on yleensä tehtävä käsin. (Ñ-kirjainta ei voida tähän tarkoitukseen käyttää, koska sillä kirjoitetaan sama äänne kuin espanjassa.)

Guaranin kieli Paraguayssa

Paraguaylaista katuguarania puhuu äidinkielenään viitisen miljoonaa ihmistä. Tavallisesti se kuitenkin esiintyy espanjansekaisena *jopara*-slangina (espanjalaisella oikeinkirjoituksella *yopará*), ja juuri tässä muodossa se oikeastaan onkin paraguaylaisen identiteetin voimakkain ilmentymä. Guaranin kehittäminen sivistyskieleksi onkin jossain määrin kärsinyt siitä, että paraguaylaisessa yhteiskunnassa vallalla olevan kaksikielisyyden eli diglossian puitteissa guarania ei ole tapana käyttää esimerkiksi abstrakteista asioista puhumiseen turvautumatta suureen määrään espanjalaisia lainasanoja. Onkin kuvaavaa, että Ihmisoikeuksien julistuksen guaraninkielisessä versiossa käytetään kielen oikeinkirjoitukseen sopeuttamattomia espanjankielisiä sanoja esimerkiksi sellaisille avainkäsitteille kuin *derecho* (oikeus), *esclavitud* (orjuus), *declaración* (julistus), *elección* (vaalit), *sociedad* (yhteiskunta) ja *humano* (inhimillinen).

Toisaalta espanja ei paraguaylaisten mielestä ole "sydämen kieli", jota voisi käyttää runouden kirjoittamiseen - maassa tosin on merkittävää espanjankielistä proosakirjallisuutta, kirjailijoista tunnetuin on Augusto Roa Bastos - joten maan populaarikulttuurista, erityisesti lauluista ja laulelmista, suurin osa on guaraninkielistä. Vitsejä ei kerrota espanjaksi, vaan guaraniksi tai joparaksi, ja kaupungeissakin pelkästään espanjaa osaava henkilö on jossain määrin sosiaalisesti eristynyt. Paraguayn koko kansantarusto on guaraninkielistä, mikä aiheuttaa usein ongelmia espanjaksi kirjoittaville kirjailijoille, koska heidän pitäisi yrittää kuvata katu- ja arkielämää kielellä, joka ei ole kadun eikä arjen kieli. Jonkin verran onkin kokeiltu joparaksi kirjoittamista: kuuluisa esimerkki on Margot Ayala de Michelagnolin (s. 1935) vuonna 1989 ilmestynyt romaani *Ramona Quebranto*. Romaanin nimi tarkoittaa oikeastaan *Ramonan koettelemukset*, espanjaksi *Los quebrantos de Ramona*, mutta kirjan nimi yhdistää espanjan sanat guaranin kieliopin mukaisesti panemalla ne vain peräkkäin - ilman genetiivin tai monikon merkitsemistä, koska kummallakaan ei ole guaranissa omaa kieliopillista päätettä.

Guaranin kielioppi ja sen vaikutus Paraguayn espanjaan

Vaikka guaranissa ei olekaan meille tuttua substantiivitaivutusta suvussa, luvussa ja sijassa käytännössä ollenkaan, se on monien intiaanikielten tapaan polysynteettinen kieli ja erityisen vivahteikas verbitaivutukseltaan. Verbipäätteiden kaltaisia aikamuotopäätteitä voidaan lisätä myös substantiiveihin. Niinpä "menen ostamaan paidan" on guaraniksi *ajoguáta che kamisarã*, jossa *che* on "minä, minun", *kamisa* on "paita" (lainasana espanjasta) ja *-rã* on futuurin pääte, jolloin *che kamisarã* tarkoittaa oikeastaan "minun tuleva paitani, paita, joka minulla on tulevaisuudessa". Tällaisten rakenteiden vaikutus näkyy myös paraguaylaisessa espanjan puhekielessä: standardiespanjan lauseen *voy a comprarme una camisa* ("menen ostamaan itselleni paidan") sijasta saatetaan käyttää muista kuin paraguaylaisista peräti eriskummalliselta näyttävää rakennetta *voy a comprar para mi camisa* = "menen ostamaan paitaani varten" (!), jossa prepositiota *para* = "varten" käytetään hätäratkaisuna guaranin futuurinpäätteen ilmaisemiseksi espanjassa.

Guaraninkielinen lauluperinne

Guaraninkielisestä kulttuurista on vaikea puhua mainitsematta sanaa *purahéi*, laulu. Sävelletyt runot ovat guaraninkielisen kansankulttuurin selkäranka. Tärkeimpiä lauluntekijöitä ovat "Emilianoré" (Emiliano R. Fernández, 1894-1949) ja Manuel Ortiz Guerrero, jonka isänmaallisen runon *Paraguaypé* sävelsi José Asunción Flores. Paraguaylaiset laulelmat liittyvät usein maan käymiin katkeriin sotiin rajanaapureita vastaan ja ylistävät melko verenhimoisin isänmaallisin sävyin oman maan sotilaiden sankaruutta taisteltaessa milloin brasilialaisia, uruguaylaisia ja argentiinalaisia (kuten ns. kolmoisliiton sodan, Guerra de la Triple Alianza, aikana), milloin bolivialaisia vastaan (ns. Chacon sota). Lauluissa käytetään mielellään jopara-slangia ja vaihdellaan kieltä rennosti guaranista espanjaan ja takaisin.

Emilianorén rakkauslaulu *Despierta mi Angelina* on suosittu paraguaylainen laulelma. Ohessa kaikki espanjalaisperäiset sanat ja lauseenpätkät on lihavoitu.

> **Despierta, mi Angelina, fragancia de azucena**
> **luséro ya** osêma nde resáicha ojajái.
> Na epu'ãna ehechami, ko yvága omimbipáva
> ha dema ñane **enkant**áva, che **jazmín del Paraguay**.

("Herää, Angelinani, tuoksuva liljani, aamutähti on jo noussut loistaen kuin silmäsi. Nouse katsomaan kauttaaltaan loistavaa taivasta, joka meitä niin ihastuttaa, oi Paraguayn jasmiinini.")

esp. *lucero* aamutähti, *ya* jo, *encantar* ilahduttaa.

> **Despierta, mi Angelina, aquí en tu ventana**
> péina guyra **kampána** ne rokême ojeroky.
> Ha ijykére mainumby, **clavelina** ijurúpe,
> purahéi **musika**púpe ne mombáy, che Tupasy.

("Herää, Angelinani, täällä ikkunassasi tanssii lintu riemuiten. Sen vieressä kolibri soittaa *clavelinaa* ja herättää sinut laulunsa sävelillä.")

> **Despierta, mi Angelina, ya llega el Dios del día**.
> epu'ãna **vida mía**, reikuaárõ mborayhu,
> ne maiteígui rohayhu, nderehe mante a**pens**áva,
> opa che képe rohecháva, **porque** rohechaga'u.

("Herää, Angelinani, päivän Jumala saapuu jo, nouse jo, rakkaani, jos tiedät kuinka sinua rakastan. Suloisuuttasi rakastan, vain sinua ajattelen, näen sinut joka unessani, koska kaipaan sinua.")

esp. *vida mía* "rakkaani", sananmukaisesti "elämäni", *pensar* "ajatella", *porque* "koska, siksi että".

> **Despierta, mi Angelina, palomita mensajera**,
> che araháta ko nde réra, **nicho**míme añongatu.
> Anohê haguã ahetû, ndavy'áirõ sapy'ánte,
> **adiós, lucero brillante, siempre reina**, rohayhu.

("Herää, Angelinani, kirjekyyhkyseni, otan nimesi mukaani ja panen sen piiloon. Sieltä otan sen esiin suudeltavakseni, jollen löydä luoksesi, näkemiin, loistava aamutähteni, olet aina kuningattareni, rakastan sinua")

Lähteet

1. Guaraní, Paraguayan (https://www.ethnologue.com/19/language/gug/) Ethnologue. Viitattu 4.7.2018. (englanniksi)
2. The Guaraní Language of Paraguay is Making a Comeback (https://www.daytranslations.com/blog/2018/05/the-guarani-language-of-paraguay-is-making-a-comeback-11565/) 18.5.2018. Day Translations. Viitattu 4.7.2018. (englanniksi)
3. Romero, Simon: An Indigenous Language With Unique Staying Power (https://www.nytimes.com/2012/03/12/world/americas/in-paraguay-indigenous-language-with-unique-staying-power.html) 12.3.2012. Asunción: The New York Times. Viitattu 4.7.2018. (englanniksi)

Aiheesta muualla

- Guaraní Ñanduti Rogue (http://www.staff.uni-mainz.de/lustig/guarani/) - Mainzin yliopiston romaanisten kielten laitoksen guaranitutkimussivut. Tietoa guaranista ja Paraguaysta saksan, espanjan, portugalin sekä guaranin kielellä.

- Guaraninkielinen Wikipedia (https://gn.wikipedia.org/wiki/)

Tupi-kielet

aché | akuntsu | amanayé | amundava | anambé | apiacá | araweté | arikem | asuriní | asuriní xingú | aurá | avá-canoeiro | ava guarani | awetí | chiripá | cocama-cocamilla | emerillon | guajá | guaraní mbyá | guarani | guarayú | guazazara | itä-Bolivian guarani | jorá | júma | jurúna | kabixiana | kaiwá | kamayurá | karipuná | karipúna | karitiâna | karo | kayabí | kepkiriwát | kokoma | kuruaya | länsi-Bolivian guarani | makuráp | maritsauá | mekens | morerebi | muinaistupi | munduruku | nandeva | ñeengatú | omagua | pai tavytera | Paraguayn guarani | parakanã | paranawát | pauserna | potiguára | puruborá | sateré-mawé | sirionó | suruí do Pará | tapieté | tapirapé | tembé | tenharim | tširiguano | tukumanféd | tuparí | tupí | tupinambá | tupinikin | turiwára | urubú-kaapor | uru-ew-wau-wau | urumi | wayampi | wiraféd | wayoró | xetá | xipaya | yuqui | zo'é
